

MUSTAFA KEMAL'İN ERZURUM'A İLK YOLCULUĞU

Arş.Gör.Erdal AYDOĞAN*

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 19 Mayıs 1919'da başlattıkları "Milli Mücadele" ne isyan, ne ihtilâl, milletin topyekûn düşmana karşı kıyamı ve bağımsız yaşama arzusundan başka bir girişim değildi. Böyle ulvî maksatlı girişim, sonu ufukta görünen bir yolculuk idi.

Bu yolculuk esnasında Mustafa Kemal Paşa henüz ihdas edilmiş olan Dokuzuncu Ordu Kıtâat-ı Müfettişi sıfatını taşıyordu¹. Samsun bölgesindeki aşayışın temini silahların toplatılması ve mevcut şuraların faaliyetlerine engel olunması için görevlendirilmişti. Bunun için "kendisine fevkalade önemli ve üzerinde pek durulmayan bir talimatname verilmiştir². Bununla da hem askerî, hem de mülkî selahiyete kavuşmuştu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Anadolu'ya gönderilmesi; "ister Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmak ister çıkmış olan karışıklıkları düzeltmek sebebiyle olsun, onun Anadolu'ya gönderilmesine sebep olan bu kabinenin -I.Damat Ferit Paşa Kabinesi- Türk milletine yaptığı tek faydalı işidir"³.

Mustafa Kemal bu anlamlı yolculuğun ilk durağı sayılabilecek Samsun'da altı gün kalır. Kendisini devamlı takip eden İngilizler yüzünden halkın arasına katılmamış günlerini daha çok güvendiği arkadaşlarıyla

-
- * Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi
- 1 Mustafa Kemal Karargâhını kendi istediği arkadaşlarından kurmuştur. Bunun için, Harbiye Nezareti'ne yazdığı dilekçede; "Sunulan Kadroda hizalarına isim yazılmayanların muamele-i zatiyece reyî aciziye müracaat edilmek üzere ikmaline mücade-ı Nezarat Penahi müsterhendir" Kâzım Karabekir, Paşaların Hesaplaşması, İstiklâl Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik, Haz.İsmet Bozdağ, İstanbul, 1992, s.265.
- 2 Münir Sirel, "19 Mayıs ve Atatürk", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 2, (1967), s.6 vd.
- 3 Selahattin Tansel, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı, 1919-1922, Ankara, 1965, s.39.

haberleşerek geçirmiştir. Mustafa Kemal Samsun'da emrinde bulunan vilayetlerin mülkî amirlerine ve Kolordu Komutanlıklarına kendi bölgelerindeki asayiş durumunu ve merkezlerdeki teşkilat ve mümessilleri hususunda istihbarat bilgisi ister⁴. Bu istihbarat bilgilerini de değerlendirmek suretiyle edindiği bilgi ve izlenimleri Sadarete rapor halinde sunar. Öyleki livaların asayiş ve güvenliği ile ilgili bu raporlar Bakanlar Kurulu'nda okunur ve pek çok istifade edildiğinden arkasından da Mustafa Kemal'e teşekkür dahi edilir.

Samsun'daki faaliyetlerinin akabinde Erzurum'a gitme düşüncesinde olduğunu Mustafa Kemal'in 21 Mayıs'ta Kâzım Karabekir'e çektiği şu telgrafından alıyoruz. "Ahval-i umumiyyemizin almakta olduğu şekli-i vahimden pek müteallim ve müteessirim Millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazife-i vicdaniyeyi yakından mesai-i müştereke ile en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zat-ı alinize mülki olmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havalisinin vaziyeti asayişsizlik yüzünden fena bir akibete düşer olmak mahiyetindedir. Bu sebeple burada birkaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenizi şimdiden tenvire medar olacak hususat var ise iş'arını rica eder ve gözlerinizden öperim kardeşim"⁵.

Bu şifre üzerine çok sevindiğini söyleyen Kâzım Karabekir ona; "Trabzon tarikinde asayiş ve benzin vardır. Sivas tarikinde benzin yoktur. Yollarda otomobile pek müsait değildir. Teşrif-i samileri mucib-i meserret olacaktır..."⁶ telgrafıyla cevap verir.

4 Mesela bu istek üzerine Elazığ Vali Vekili Hulusi cevaben şunları yazar: "Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu sırada Sivas, Diyarbakir ile muhabere etmektedir. Bundan başka İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selamet fırkalarıyla Kürdistan Teadi Cemiyeti'nin bürer şubeleri ve Muallimin Cemiyeti ismiyle ayrıca teşekkül etmiş bir cemiyetin bulunduğu maruzdur". Kemal Atatürk, Nutuk-Vesikalar, Ankara, 1991, s.613.

5 Nutuk, Vesikalar, s.617.

6 Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, I. C. Sad., Faruk Özerin, İstanbul, 1993, s.70.

Samsun'daki faaliyetleri İngilizleri olduğu kadar kendini de rahatsız etmişti. 24 Mayıs'ta en çok şikayetin olduğu Merzifon Ladik, Amasya gibi yerlerde bizzat incelemek ve tedbirler almak gayesiyle karargâhını Havza'ya nakledeceğini Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Buna bahane olarak, Samsun'a geldiğinden beri yeniden başlamış olan böbrek sancularına karşı Havza Kaplıcaları'ndan yararlanmak istediğini ileri sürdü"⁷. Şüphesiz bununla hem, askerî ve siyasi çalışmalarını rahat yapabilecek bir ortama kavuşmayı hem de bölgede görevli İngiliz askerini ve çetelere gözdağı vermeyi amaçlamıştı.

Mustafa Kemal'in Havza'ya hareketi, onu aynı zamanda halkın arasına katılarak onlara ülkenin ahvalini anlatan, bu kötü durumdan kurtulmak için yöresel teşkilatlanmayı teşvik eden bir sivil, bir lider konumuna sokmuştu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları 25 Mayıs'ta "Mercedes -Benz marka bir otomobil ve yaylı arabalarla yola koyulurlar. Arabaları eski olduğu için binbir zahmetle Kavak İlçesi'ne iki buçuk saatte gelebildiler. Burada hükümet konağı önüne toplanan halka bir konuşma yapar. Burada yaptığı heyecanlı konuşma karşısında halkın olumlu tepkisi Mustafa Kemal'i ziyadesiyle memnun eder. Ayrılrkende Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını öğütler. 25 Mayıs Pazar günü Havza'ya gelen "Mustafa Kemal bir kıta asker Kaymakam Fahri Bey ve Belediye Başkanı İbrahim Beyler karşılar. Başında kalpak sırtında üniforması vardır"⁸. Havza'daki faaliyetleri, ülkenin geleceği hakkındaki düşüncelerinde ilk icraat olur. Toplanan halka yaptığı konuşmasında "düşmanın niyeti bizi mezarımıza diri diri gömmekti. Şimdi çukurun tam kenarında bulunuyoruz. Fakat son bir gayretle

7 Lord Kinross, Atatürk-Bir Milletın Yeniden Doğuşu- Çev. Ayhan Sezel 7.bs., İstanbul, 1980, s.264.

8 Refik Necdet Akdaş, Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı, İstanbul, 1973, s.41-42.

toplanırsak kendimizi kurtarmamız mümkündür" der⁹. Sonra da bölgedeki genel durum hakkında istihbarat ister.

28 Mayıs günü Havza'nın ileri gelenleriyle bir toplantı düzenlenir. Bu toplantıda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulur. Bu durum her tarafa duyurulur¹⁰.

Yine aynı gün İzmir'in ve Manisa'nın işgali üzerine Valiliklere ve Kaymakamlıklara gönderdiği şifre ile "ülke bütünlüğümüzün korunması için ulusal gösterilerin daha canlı yapılması ve sürdürülmesini" ister. "Heyecanlı mitingler yaparak ulusal gösteride bulunulması ve bütün bağlı yerlere yayılması ve bütün büyük devlet temsilcilerine ve Bab-ı Ali'ye etkin telgraflar verilmesi"¹¹ hususunda emirler verir.

Ayrıca Kolordulara gönderdiği bir emirde de yurdun işgal edilebileceğini bu takdirde karşı koyabilmek için ne gerekirse yapılmasını

9 Kinros, s.266.

10 Bu duyurma işlemi mektup yerine telle bildirilmesini özellikle Amasya'ya ayrıca duyurulmasını ister. "Ertesi gün Mustafa Kemal, Belediye Başkanı İbrahim Bey'i çağırdı. Ne yaptın, telgrafları çektin mi? diye sordu. Ona.

- Çektüm Efendim.

- Getir ilmuhaberlerini

- Daha önceden bir çok yere mektup yazdığı için, gene, durumu taahhütlü mektuplarla bidirmişti. İbrahim Bey. Açıkçası, telle bildirme yürekliliğini gösterememişti. Bu nedenle Mustafa Kemal'e tel ilmuhaberi yerine mektup ilmuhaberlerini verdi. Buna çok kızdı. Mustafa Kemal biraz sertçe.

- Ben size telgrafla iletilmesini söylemişim, neden posta ile gönderdiniz? Uçurumun başına gelmiştir ülke, görmüyor musunuz?... En kısa zamanları seçmek zorundayız!" dedi.

İbrahim Bey yurtsever bir insandı. Ne ki, kimi olaylar gözünü yıldırılmıştı. Dost bir seste açıkladı durumu:

- Paşa hazretleri, şu anda bir sessizlik var Havza'da. inanın sizin burada bulunuşunuz nedeniyledir bu sessizlik. Geldiğiniz günden beri ibraz soluk aldık. Siz gelmeden buralarda sabahlara dek silahlar atılırdı. Korku içinde, can korkusu içinde yaşıyorduk. Yavaş yavaş kendimize gelir gibi oluyoruz. Bu ürkü ile kapalı yazmayı uygun buldum" (Aktaş, s.46-47).

11 Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, 79, (Mayıs 1981), Vesika No:1731.

hatta çetelerden de faydalanabileceğini açıkça bildirir. Böylece "ilk fiili müdafaa programını bu suretle çizdi"¹².

Bölgede kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sayesinde 30 Mayıs'ta Havza'da bir açık hava mitingi yapılır. Bununla da yetinilmez. Mütareke ahkâmınca Türk Ordusu'ndan toplattırılarak önce Samsun'a sonra da İstanbul'a gönderilen silah ve cephanelere el konulmuş, taşıyıcı hayvanlar ise satılarak harekete para sağlanır¹³. Havza da bu olaylar cereyan ederken; Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, bu mitinglerin ne manaya geldiğini sorar, O, da verdiği cevapta; "Görüş ve tetkiklerime göre arzedeyim ki, mitingler ve teller, milletin sinesinden fişkırın bir ateştir"¹⁴ der.

Mustafa Kemal bu girişimleri sergilerken 25 Mayıs'ta toplanan Saltanat Şurası'nda Türkiye'nin büyük devletlerden birinin himayesine girmesi gerektiği tartışmaları basına yansır. İşte bu sırada İstanbul Hükümeti Paris Konferansı'na çağrılır. 2 Haziran'da da konferansa katılacak heyet belli olur. Ancak kararlaştırılan Heyete, daha önce Havza'dan çekilen telgraflarla hazırlanan kamuoyunun da etkisiyle Anadolu'nun bir çok bölgesinden şiddetle karşı çıkılır. "Tevfik Paşa'nın bilhassa Ali Kemal ve İzzet Fuat Paşa ile Rıza Tevfik'in buldukları heyette birlikte gitmeyecekleri kati bir şekilde bildirdiği duyulmuştur"¹⁵. Bunun üzerine Heyeti değiştirmek zorunda kalan İstanbul, Konferansa katılmayı zafer olarak görür.

Bu olup bitenleri Mustafa Kemal'i takip eden Samsun'daki İngiliz Subayı Hurst tarafından İngiliz karargahına günü gününe ulaştırılır. Bunlardan pek rahatsız olan Karadeniz İşgal Ordusu Başkumandanı General Milne, 6 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne başvurarak "Mustafa Kemal ve

12 Tansel, s.39-40.

13 İstiklâl Savaşı Gazetesi Haz.Ömer Sami Coşar, 27 Mayıs 1919.

14 HTVD, 5 (Eylül 1953), Vesika:92.

15 İstiklâl Savaşı Gazetesi, 3 Haziran 1919.

arkadaşlarının derhal İstanbul'a çağrılmasını talep eder. Aynı istekler Yüksek Komiser Amiral Calthorpe tarafından da yenilenir¹⁶.

General Milne'e verilen cevapta, daha önce kendi istekleri mucibince tayin edilen Mustafa Kemal'in mütareke şartlarını yerine getirmek maksadıyla gönderildiğini, geri çağrılması halinde kamuoyunu rahatsız edeceği Nazır Şevket Turgut tarafından iletilir.¹⁷ Ancak problem Vekiller Heyeti'nce ciddiye alınır ve Mustafa Kemal maiyetiyle birlikte geri çağrılır.

Bu gelişmelerden rahatsız olan Mustafa Kemal'in yaptığı yazışmalardan da bir sonuç alamayacağını anlar ve onları oyalamaya başlar. Ve 11 Haziranda Kâzım Karabekir'i olanlardan haberdar eder. Kendisinin "Anadolu vilayetlerinde dolaşmasının efkar-ı umumiyeye iyi bir tesir bahşedemeyeceğinden geri çağrıldığını, vazife-i vataniyeme devam edebilmekliğim bittabi zati aliniz gibi aynı fikir ve kanaatte bulunan kardeşlerimin de daima ve her halde dost-i vifak ve muavenetlerine menuttur" diyerek mütalaasını ister¹⁸. Kâzım Karabekir ise, verdiği cevapta; "Fikr-i samilerine tamamıyla iştirak ediyorum" diyerek onun bir an evvel Erzurum'a gelmesini istiyor. Çünkü henüz istanbuldan ayrılmadan aldıkları karar gereğince işe Erzurum'dan başlayacaklardı. Mustafa Kemal gelinceye kadar da bu bölgede her türlü hazırlığın yapılacağı konusunda hem fikirdiler. İşte İstanbul'la arası açılan Mustafa Kemal artık ne rahat çalışacak ne de faidelei olabileceği kanaatindedir¹⁹.

Gerek İngilizlerin baskısı ve gerekse İstanbul Hükümeti'nin verdiği desteğin sarsılması yüzünden daha evvelce ilişki kurduğu 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve beraberindeki Rauf Bey ile bir an evvel mülaki

16 Salâhi R.Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, Ankara, 1995, s.18; Sirel, s.11.

17 Sirel, s.12; İstiklâl Savaşı Gazetesi, 9 Haziran 1919.

18 Askeri Tarih Belgeleri, 79 (Mayıs 1981) Vesika 1732

19 Karabekir, s.85.

olmak üzerine onları Havza'ya davet eder. Lakin, Amasya'ya hareket etmek zorunda olduğu için görüşmeleri Amasya'ya kalır. Ve 13 Haziran'da Havzalıların sevgi gösterileri arasında Amasya'ya uğurlanır. Aynı günde Havza'da büyük bir miting düzenlenir.

Mustafa Kemal ve arkadaşları Amasya'ya hareket ettiği günlerde İstanbul... vs. yerlerde olduğu gibi buralarda da İttihatçı-İtilafçı parti mensuplarının anlaşmazlıkları su yüzündeydi. İngilizler ise hadlerini aşacak hareketlerden çekinmiyorlardı²⁰. Mustafa Kemal ise; her zaman olduğu gibi tedbiri elden bırakmayarak, Müttefiklik Sağlık Başkanı Dr.Albay İbrahim Tali Bey (Öngören) ve Karargâh Komutanı Yzb.Mustafa Vasfi (Süsay) Bey'i ortamı hazırlamak için önceden Amasya'ya göndermişti.

Mustafa Kemal ve beraberindeki 13 Haziran 1919 günü Amasya'ya geldiler. Onlar bölgenin ileri gelenlerince layıkıyla karşılandı. Hüsrev Gerede bu yolculuğu şöyle anlatır: "Adeta bambaşka bir havaya girmiştik. Sonra öğrendik ki, Amasya müftüsü Tevfik Efendi güzergâhımızdaki yerlerin müftü, vaiz, imam ve eşrafına layıkıyla karşılanmamızı ve ağırılanmamızı bildirmişti. En gönülден ve coşkun karşılama Amasya'da oldu. Başlarında Müftü Efendi olan beldenin mümtaz heyeti bizi şehrin dışında karşıladı. Sarayyüzü'ndeki bu merasim Paşa'nın gözlerini yaşarttı. Müftü Efendi itimat

20 "1919 yılı Mayıs ayı başlarında Merzifon'daki İngiliz birliğinden iki subay yanlarında bir Rum tercümanı almak üzere Amasya'ya geldiler. Doğruca Amasya cezaevine giderek hapislerin salıverilmesi için müdürü zorladılar. Durum Sancakbeyi Sırrı Bey'e bildirildi. Sancakbeyi az bir zaman sonra cezaevine geldi ve Rum tercümandan ne istediklerini sordu. Tercüman "cezaevinin boşaltılmasını buyuruyorlar" deyince Sancakbeyi Sırrı Bey "bu tutukluları buraya İngiliz hükümeti sokmamıştır diye haykırdı. İngiliz subayları; tutuklular arasında Hintli bir Müslümanla arkadaşının bulunduğunu, bunların eşleri İtalyan uyruğundan olduğunu, Merzifon'daki İngilizlere başvurarak kocalarının cezaevinden çıkarılmalarını istediklerini anlatıp hiç olmazsa bu iki tutuklunun salıverilmelerinin gerektiğini belirtmeleri üzerine Sancakbeyi sertçe "Hükümetimden bir buyruk almadıkça bu cezaevinden bir tek kişi çıkarılamaz" diyerek istekleri yerine getirmeyeceğini belirtti. Sonradan elde edilen Padişah hükümetinin buyruğu üzerine tutuklu Hintli ve arkadaşları salı verildiler" Aktaş, s.65).

telkin eden beşuş ve nuranî çehresiyle ilerleyerek Paşa'ya yüksek seda ile: -Paşam bütün Amasya emrinizdedir... Gayeniz mübarek olsun... dedi. Asla beklemediği bu hitap aynı zamanda istikbâlin teşhisi gibiydi".

Buradan halkın arasına girer ve şu anlamlı konuşmayı yapar²¹:

"Padişah ve Başkent İtilaf devletlerinin elinde tutsak bir durumdadır. Yurt elden gitmek üzeredir. Bu kötü duruma çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim. Hep birlikte azız yurdumuzu ve bağımsızlığımızı kurtarmak için bütün varlığımızla çalışacağız."²² Bu samimi görünen alkışlar Amasyalılarla karşılıklı güven tazelerken en büyük destekçiler, din adamları,, sivil halk ve ittihatçılardır²³.

Mustafa Kemal bir yandan da birçok ordu komutanlarıyla haberleşerek onlarla, irtibatı koparmaz. Mesela daha evvelce Diyarbakır'da 13.Kolordu Kumandan Vekili Cevdet'e verdiği talimatlarda özellikle de Kürt Kulübü hakkında istihbarat ve bu hususta dikkatli olunmasını ister²⁴. Bunun üzerine 14 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne Diyarbakır'dan acilen çekilen telgrafta, Kürt Kulübünün samimiyetine inanmayan eşrafın , devlet ve milletin bekasından yana oldukları vurgulanmıştır²⁵. Mustafa Kemal ise, 15 Haziran'da Diyarbakır Vilayetine çektiği şifrede memleket zararına olan her türlü teşkilatın kapatılarak buralarda berleştirici rol oynayacağına inandığı Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin kurulması

21 Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları..., s.280; ayrıca bkz. Hüseyin Menç, Milli Mücadele Yıllarında Amasya, Portreler-Belgeler, Ankara, 1992, s.24.

22 Aktaş, s.68

23 Kinrosse, s.270

24 HTVD, 5 (Eylül 1953), Vesika 90.

25 HTVD, 5 (Eylül 1953), Vesika 106.

gerektiğini tavsiye eder²⁶. Aynı tavsiyelerini,Trakya'da bulunan I. Kolordu Komutanı Cafer Tayıyar Bey'e de iletir²⁷.

Bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerine İngilizlerin tepkisi gereğince Ordu Müfettişliklerinde değişiklik yapılır. 9.Ordu Kıtaat Müfettişliği 3.Ordu Müfettişliğine dönüştürölür.

Yine aynı tarihlerde Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi yöneticileri demeiğin İstanbul'da genel merkezine çektikleri telgraflarda,Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Kongre Heyeti'nin daha önce "Merkezi Erzurum Vilayetinde olmak üzere Erzurum, Vilayat-ı Şarkiye Murahhasları'ndan mürekkep muayyen bir kongrenin kısa bir müddet zarfında akdini" isteyen yazışmalar mucibince görüşbirliğine varıldığı hususunda dikkati çekilir ve doğu illerinde çok olumlu cevaplar alındığını, 10 Temmuz'da Kongrenin toplanacağı bildirilir²⁸. Bu kararın alınmasında Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in önemli etkisi olduğunu unutmamak gerekir.

Emperyalist devletlerin yurdu işgal için devam eden faaliyetler zincirinin ardından işgallere karşı Anadolu'dan yükselen heyecan ve Mustafa Kemal'in İngilizleri rahatsız edici çalışmaları beraberinde yeni baskıları getirir. Çünkü Amasya'dan yükselen sesle "Milletin şerefini haysiyeti, hürriyeti, istiklâli hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak icabederse vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır"²⁹ deniliyordu. Artan İngiliz baskısı bu sesi kesmek anlamı taşıyordu. Çok

26 Nunuk, Vesikalar, s.616.

27 "İstiklâl Millimizi boğaz ve inkısan-ı vatan tehlikelerini ihzar eden Düvel-i itilafiyenin icraatı ve hükümet-i merkeziyenin esir ve aciz vaziyeti malumunuzdur." Nutuk, s.621-622.

28 Bu konuda gerekli yazışmalar için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ankara, 1993, s.53 vd.

29 Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1975, s.41

geçmeden Posta Telgraf Umum Müdürü Refik Halid, Ali Kemal'in isteği üzerine³⁰ Redd-i İlhak Demekleri'nin vereceği telgrafların çekilmemesi hususunda postanelere gerekli talimatları verir.

Bunun üzerine çok sert tepki gösteren Mustafa Kemal'e göre; "bu çıkışın amacı ulusal sesi boğmak, yurdun parçalanmasına karşı ulusun birleşmesine engel olmak yoluna yönelik canice ve haince bir girişimden başka bir durum değildi."³¹ Ardından da valiliklere gönderdiği tamimle hükümetin bu anlamsız tavrının protesto edilmesini ve telgraf merkezlerinin işgal edilmesini ister³².

İşte bu karşılıklı çıkışlar Halit Refik'in ifadesiyle; "büyük bir inkılabı idarenin ilk alameti ve ilk bahanesini işte bu müdahale ile bu mukabele teşkil etmişti."³³.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareketinden sonra, Rauf Bey de Batı Anadolu'da gerekli malumat ve teşkilatlar hakkında bilgi edinmek amacıyla Ege Bölgesine hareket etmiş ve buradan edindiği bilgilerle Ankara'ya gelmişti. Daha evvel yapılan görüşmeler üzerine bir an evvel Mustafa Kemal Paşa'yla buluşmak için 12 Haziran'da bir takım tedbirler alarak yola çıkarlar³⁴. Bu heyet Havza yakınlarına geldiğinde, Mustafa Kemal'in

30 Bu durumdan, Umum Müdür Refik Halid pek üzgündür. Çünkü Mustafa Kemal'in amirlik sıfatıyla yaptığı iş, hiyerarşiyi bozmuş ve telgraf müdürlerini zora sokmuştu.

Bu durumu Refik Halit şöyle izah eder: "Beni dinleseler Divan-ı Harbe verileceklerdi... Paşa'nın emrini yapsalar tarafından azlonulacaklardı..." bu durum üzerine Dahiliye Nazırı Ali Kemal'i arar, aldığı cevapta "bu tehdit ehemmiyet verilmeyerek hükümet tarafından verilen emirleri ve itihaz olunan kararları harfiyyen icra ettirmek" emrini alır. Bu cevap Refik Halid'i rahatlatır. Daha geniş bilgi için bkz. Refik Halid Karay, Minelbab İelmihrab, İstanbul, 1994, s.129 vd.

31 Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, Hz. Mustafa Onar, c.I, Ankara Kültür Bakanlığı Yay. 1995, s.80 vd.

32 Atatürk'ün Kurtuluş... s.80.

33 Karay, s.131.

34 Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s.70; İstiklâl Savaşı 20 Haziran 1919.

Amasya'yı geçtiğini öğrenirler. Buradan Amasya yönüne hareket ederler. 19 Haziran 1919'da Ankara Heyeti aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu Amasyalılarca coşkuyla karşılanır.

Kaybedilecek zaman yoktur. Heyet derhal işe koyulur. Mustafa Kemal geçen bir aylık faaliyetleri ve genel durum hakkında gerekli açıklamalardan sonra, olup bitenlerden Kâzım Karabekir'i haberdar etmek için bir telgraf çekerek, heyetin Amasya'ya geldiğini bildirir. İlk görüşmelerde varılan karar Ali Fuat Paşa kısaca şöyle açıklar: "Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktı"³⁵. Alınan bu ciddi kararlar başta Erzurum'da zevatin görüşlerine de sunulur. Bu görüşmelerde Mersin Cemal Paşa alınacak kararlara tamamen iştirak ederken, Kâzım Karabekir ise Sivas'ta toplanacak Umumi Kongre'den evvel Erzurum'da Vilayet-i Şarkıye Kongresinin toplanması hususunda evvelki görüşlerini ortaya koyar. Mustafa Kemal ve Rauf Bey'i Erzurum'a davet eder.³⁶ Bu durum bir anlamda Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir arasındaki ilk anlaşmazlıktır. Kâzım Karabekir'in bu çıkışını Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'ya şöyle nakleder: "Erzurum'dan büyük bir cevap alacağımı tahmin etmiştim. Yanılmamışım. İstanbul'da kendisiyle görüştüğüm zaman Şarkta muhtelif namplar altında olan teşekkülleri birleştirerek Erzurum'da bir mukavenet merkezi yaratılmasının ve milli bir Türk Hükümeti'nin esaslarını kurarak yine buradan harekete geçilmesinin isabetinden bahsetmişti."³⁷ Kâzım Karabekir ise esasta beraber olduklarını söylemesine rağmen Erzurum Kongresi'nden evvel yapılabilecek icraatların Mustafa Kemal'i yıpratacağından bahsediyordu. İşte bu yüzden işe ilk olarak Erzurum'dan başlanmalıydı³⁸.

35 Cebesoy, s.72.

36 Cebesoy, s.73.

37 Cebesoy, s.73.

38 Karabekir, s.90.

Mustafa Kemal ise; Doğu Anadolu heyetinin bir araya geleceği bir kongrenin, bütün yurdu kapsamayacağı endişesi içinde görünmekle beraber faydalı olacağına inandığı Erzurum Kongresi'ne gitmeye karar verir. Kongreden sonra da asıl genel kongrenin Sivas'ta toplanacağı hususunda da bir görüş birliğinin ardından³⁹ tarihi değeri büyük Amasya Tamimi 22 Haziran 1919'da ilan edilir.

Bu tamimle Mustafa Kemal'in liderliğinde başlayacak olan Milli Mücadelenin bu ilk siyasi mahiyetli belgesinin Amasya'da yayınlanması bir tesadüf değildir. Çünkü Amasya'da siyasal ve toplumsal bir ortamın olması bu işi kolaylaştırır. Böylece bu ruh ve hareket bir kolu Trabzon, bir kolu Erzurum'a uzanarak yoluna devam edecektir⁴⁰.

İstanbul Hükümeti Paris Konferansı'ndan çok ümitliydi. Buradan olumlu cevaplarla dönülürse bir anlamda Anadolu'da başlayan harekette boğulacaktı. Bu gerçeği iyi bilen Mustafa Kemal ve arkadaşları mücadeleyi halka maletmek için çaba gösteriyorlardı. Aksi halde bir kaç paşanın hesaplaşmasından öteye geçmezdi. Bu yüzden alınan bu ciddi kararlar⁴¹ zaman kaybedilmeden bu davaya inanan ümitvâr mülkî erkan ve ordu komutanlarına duyurulur⁴².

Ali Fuat Cebesoy'un "Mukaddes İttifak" dediği bu faaliyet yine ona göre; "Münferit ve muntakavi teşebbüsler birleştirilmiş, bütün milletin istiklal ve vatanımızın uğradığı tehlike etrafında müttehid olduğu gerek harice ve

39 "Rauf Orbay'ın Hatıraları" Yakın Tarihimiz C.3, s.48..

40 Anadolu ve Rumeli'de Gerekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler, Kongre Kentleri Bibliyografyası, C.I- Ankara, T.B.M.M Yay, 1993, s.19.

41 Amasya Tamimi İçin bkz. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi 79,(Mayıs 1981), Belge No:1733, Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927 Haz.Zeynep Korkmaz, Ankara, 1994, s.21; Yakın Tarihimiz, s.48.

42 Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları, Hz.Muhittin Ünal, ist.1994, s.151. Ayrıca İstanbul'da bulunan güvendiği kişilere de bir mektup yazar. Bu kişiler "Abdurrahman Şeref Bey, Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyid Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferid Paşa, Cami Bey, Ahmet Rıza Bey." (Nutuk, s.24).

gerekse dahile gösterilmiştir"⁴³. Bununla millet egemenliğe dayalı yeni bir Türk Devletinin kurulması mecburiyetinin ortaya koyduğu gibi, Milli Mücadelenin de plan ve programını "Milletin istiklalini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır" ilkesiyle tesbit etmiş oluyordu. Artık İstanbul hükümetine ve Padişah'a da cephe alındığını açıkça ifade ediliyordu.

Anadolu'daki bu gelişmeler üzerine İçişleri Bakanı Ali Kemal, İngilizlerin baskısıyla, biraz da Ege'deki Yunan zulmünün durdurulacağı ümidiyle Calthorpe'un Mustafa Kemal'in azledilmesi, istediğini sanki Harbiye Nazırı gibi davranarak bir tamimle ilgili makamlara duyurur. Tamim de bu hususta İngiliz istek ve baskısının olduğunu da açıkça ifade eder. Yine aynı gün (23 Haziran 1919'da) Meclis-i Vükela'da konu görüşülür ve "halkı hükümete karşı kıskırttığından anlaşılması üzerine Mustafa Kemal'in resmi sıfatının kalmadığı bu yüzden de emirlerinin dinlenmemesi hususunda karar alınır. Ve Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'nce bütün yurtta duyurulmasını ister. Bu sırada Sivas'a önceden giden İbrahim Tali Bey Amasya'ya çektiği şifrede olup bitenlerden Mustafa Kemal'i haberdar eder"⁴⁴.

Mustafa Kemal'in, Amasya'da kaldığı onüç gün boyunca yürüttüğü faaliyetler İstanbul'un tepkisine sebep olmuştur. Daha önceki yazışmaların neticesi olarak 24 Haziran'da Kâzım Karabekir'e gönderdiği şifrede Erzurum'a hareket edeceğini yalnız arabalar için gerekli olan benzin tedariki için benzin gönderilmesini ister. Kâzım Karabekir ise verdiği cevapta; benzinin Erzincan'a yollandığı belirtir"⁴⁵.

Böylece Ankara'dan Amasya'ya gelen heyet arasında bulunan Rauf Bey, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Nuri, Yedek Teğmen Recep Zühtü, Efganlı Teğmen Abdurrahman Beyler, Mustafa Kemal'in karargâhına katılır ve 21 Haziran'da gizlice Tokat'a geçerler.

43 Ali Fuat, s.76, İstiklal Gazetesi, 23 Haziran 1916.

44 Osman Özsoy, Gazetesinin İnfazı, İstanbul, 1997, s.125-126

45 Karabekir, s.90.

Tokat'ta bir gece kalan Mustafa Kemal burada ileri gelenler bir toplantı yapar ve onların Milli Mücadeleye olan inançlarını perçinleştirir⁴⁶. Mustafa Kemal'in Tokat'a geldiği sıralarda Elazığ Valiliği'ne atanan Ali Galip, Sivas'a uğrar ve Vali Reşit Paşa'yı Milli Mücadele aleyhine kışkırtır. Olup bitenleri öğrenen Mustafa Kemal hazırlanan bu tezgaha karşı Telgrafhaneye el koydurur ve heyetin Tokat'a geldiğinin hiç bir tarafa duyurulmamasını ister⁴⁷.

Yine Tokat'tan 26 Haziran'da Konya'daki İkinci Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği şifrede Sivas, Tokat, Amasya ahalisinin büyük çoğunluğunun Alevi olduğunu, Kırşehir bölgesindeki bir zatın* bunların üzerinde nüfuzunun olduğunu ve bundan alınacak mektuplarla Müdafaa-i Hukuku Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerin Alevilerin desteklerinin kazanılması hususunda hassasiyet gösterilmesini isteyerek Milli Mücadele için, birlik, beraberlik olgusunu zinde tutmaya çalışır⁴⁸.

İstanbul'da daha önceki tamimiyle Mustafa Kemal'in tepkisini alan İçişleri Bakanı Ali Kemal, bu sefer 26 Haziran'da yayınladığı yeni bir beyanname, Müdafaa-i Milliye hareketlerinin anlamsız olduğu kadar, müfettişlerin seferberlik hazırlıklarının mütarekeye aykırı olduğunu ilan etmekten çekinmez⁴⁹. Ancak bu beyanname aynı zaman da onun sonu olur.

46 Halis Asarkaya, Ulusal Savaşta Tokat, Tokat, 1936, s.192. Bu heyet arasında bulunan Avukat Ali Bey, Mustafa Kemal'in orada yaptığı konuşmasını şöyle anlatır: "Hiçbir müdafaa vasıtasına malik olmasak bile, dişimiz, tırnağımızla, zayıf ve dermansız kolumuzla mücadele ederek şeref ve haysiyetimizi namuzumuzu, müdafaa etmeyi zaruri görüyorum. Tarih bize vatan uğrunda canını, malını esirgemeyen milletlerin asla olmadıklarını üstün görmedim ve görmeyeceğim. Her an memleket için şerefimle ölmeğe hazırım." Enver Behran şapolye, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Ankara, 1944, s.228.

47 Asarkaya, s.20.

* Baba Efendi Hazretleri

48 HTVD, 6 (Aralık 1953), Yıl 2, Sayı 6, Vesika No:113, Kuntay, C , s.222; Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, Haz.Mustafa Onar, C.I, Ankara, 1995, s.94.

49 Tayyip Gökbilgin Milli Mücadele Başlarken, C.I, Ankara, 1859, s.149. Ali Fuat, s.79.

İstanbul'da Milli Mücadele taraftarı Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın ve diğerlerinin bir tepkisine maruz kalır. Bu tartışmaların akabinde de istifa eder⁵⁰. Sözkonusu tamim özellikle de 19. ve 20.Kolordu Komutanlarını rahatsız eder⁵¹.

Amasya'dan hareketinden sonra Tokat, Sivas, Erzincan istikametinden Erzurum'a devam eden yolculuğunda bazı mühim endişelerinin güzergâh yöneticilerini etkilediği görülür. Çünkü birkaç gün evvel gönderilen tamimle Mustafa Kemal'in azl edildiği bildirilmişti. Oysaki Mustafa Kemal azledildiğini kabul etmez ve bu konuda kendisine herhangi bir tebliğin yapılmadığını söyleyerek yaptığı yazışmaların da "3.Ordu Müfettişi" sıfatını kullanmaya devam eder. Bu çelişkili durum başta Sivas Valisi Reşit olmak üzere Erzurum'a varan güzergah yöneticilerini endişelendirir. Mesela Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey Sadarete başvurarak aydınlatılmasını ister. Ve şöyle der. "Harbiye Nezareti'nden kendisine herhangi bir tebligatda bulunulmadığından bahsederek Müfettişliğinin ve Bakanlar Kurulu'nca düzenlenen talimat ile kendisine verilen görevlerin henüz üzerinde bulunduğu, bundan dolayı mülki memurların talimat gereği yapacağı tebliğleri yerine getirmeye mecbur bulduklarını bildirmiştir. Durum arz ve yapılacak işler hakkında emirleriniz beklenir"⁵².

İstanbul ve Mustafa Kemal arasında bu hadiseler cereyan ederken; Erzurum'a yolculuğun önemli bir noktası olan Sivas siyasi antlaşmalarla durumlar içten içe kaynıyordu. Zaten var olan çete ve asayişsizliklere, İstanbul taraftarı Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Sivas teşkilatı ve Milli Mücadelecilerin arasındaki anlaşmazlıklar eklenir. Bunlar yetmezmiş gibi

50 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar İstanbul, 1991, C.II, s.19; Özsoy, s.128; İstiklal Savaşı, 27 Haziran 1919.

51 Cebesoy, s.90.

52 Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri "1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge", Ankara, 1982, s.45

Elazığ Valiliğine atanan Ali Galip Bey'in Sivas'a gelişi aşan tavırları işleri iyice karıştırır.

Ali Galip, Vali Paşa ile yaptığı görüşmelerde Mustafa Kemal aleyhinde görüş beyan etmesine karşı, Reşit Paşa ise; Nezaret'in sadece onu azlettiğini bunun dışında herhangi bir emrin olmadığını bildiren telgrafı ona gösterir ve bunun dışında yapılacak işin olmadığını söyler. O ise Mustafa Kemal'in bir an evvel tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi gerektiği fikrindedir. Bu konuşmaların, sürdüğü sıralarda Vali Paşa'nın makamına Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Halid Bey ve Belediye Başkanı Zihni Efendi gelir. Ali Galip bunların yanında da pervazsızca konuşmalarında devam edince Ali Galip, Vali Paşa'dan şu cevabı alır: "Sizde bana yol göstermek, vazife vermek hakkı ve kuvveti yoktur. Mustafa Kemal Paşa'yı hapsetmek size lazım ve bilhassa kolay görünüyorsa onun kendi vilayetiniz hudutları içinde cevelan edeceği günleri bekleyiniz"⁵³. Vali Paşa'da aradıklarını bulamayan zevât guruh, hem Vali Paşa'dan intikam almak hem de İstanbul'a yaranmak maksadıyla Mustafa Kemal'in azledildiğini "hain, asi, muzır bir adam" olduğunu anlatan yaftalar yazarak⁵⁴ halkı Sivas'a gelecek olan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kışkırtma yoluna giderler.

Vali Reşit paşa bu sıralarda Mustafa Kemal'in yakın ve güvendiği arkadaşı Dr.İbrahim Tali Bey'le görüşür. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Mustafa Kemal Amasya'dan gelmeden önce ortamı hazırlamak için ileriden öncüler göndermişti. Bu öncüler Amasya'dan sonra da Sivas'a giderek, Reşit

53 Reşit Paşa'nın Hatıraları, Hz.Cevdet R.Yularkıran, İstanbul, 1339, s.42 vd.

54 Reşit Paşa s.49. Nutuk, 26; Tansel, s.22; Sonyel s.22. "Anadolu'da milliyetçileri ortadan kaldarmak isteyen Damat Ferit ile bir Kürdistan yaratmayı amaç edinen İngilizler Galip bey ve Binbaşı Novel vasıtasıyla faaliyetlerini Malatya'da birleştirdiler. Ancak bu çabalar Milliyetçilerin uyanık davranışları ve bölgede halkın şimdiye kadar beraber yaşadıkları kardeşlerine karşı İngilizlerin tarafından girilen oyunlara alet olmamaları sonucunda başarısızlığa uğradı (Tamer Baytok İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1970, s.32).

Paşa'nın ifadesiyle "el altından milli teşkilat düşüncesine uygun propaganda yapmakta" idiler⁵⁵. Bu çalışmalar sonucu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasını sağladılar. Bu olup bitenlerden haberdar olan Mustafa Kemal zaman kaybetmeden 26'sında geldiği Tokat'tan 27'si sabahı erkenden Sivas'a hareket eder.

Tokat, Sivas arası yaklaşık altı saattir. Buradan Sivas Valisi'ne çektiği telgrafta, bilerek Tokat'tan ayrılış saatini de bildirir. Fakat bu teli Tokat'tan ayrılışından altı saat sonra çekilmesini ve bu konuda hiç bir tarafa bilgi verilmemesini ister. Ordu Müfettişliği sıfatını da kullanmaktan çekinmez.

27 Haziran günü, Ali Galip ve avaneleri Ali Kemal Bey'in istifasının gerçek olup olmadığını öğrenmek üzere Vali Paşa'yı ziyarete giderler. Söz yine Mustafa Kemal'in tutuklanması üzerine gelince tartışmalar iyice alevlenir. Bu sırada Posta Müdürünün getirdiği telgrafı okuyan Reşit Paşa, telgrafı Ali Galip'e uzatarak "Buyurun dedim, okuyun, sonra da kalkın tertibat alın. Üçüncü Ordu Müfettişini yakalayın" der. Ali Galip Telgrafı bir kaç kez okuyup saatine de bakınca, çok geç kalındığı ve oyuna geldiklerini anlar. Sonra da Vali Paşa'nın; "Ben Paşa'yı karşılamaya gideceğim. İsterseniz siz Halid Bey'in temin edeceği kuvvetle kendisini tevkif ediniz" cevabına karşı da "Onun la Harput'ta karşılaşsaydık, dediğini mutlaka yapardım. Lakin burada mesuliyet size aittir"⁵⁶ diyerek işin içinden sıyrılmak ister.

Reşit Paşa Mustafa Kemal'i törenle karşılamak istese de çok geç kalınmıştır. Çünkü kendisi bu sıralarda "Ziraat Çiftliği'ne gelmiş ve orada dinleniyordu"⁵⁷. Gerçi Vali Paşa zaman kazanmak maksadıyla (tören için)

55 Reşit Paşa, s.37.

56 Reşit Paşa, s.55 vd.

57 Mustafa Kemal çiftliğine geldiği günü mekteb Müdürü, Günlük Vukuat Defteri'ne şunları yazar: "Hava açık, sema parlak, harereti şems ziyade bahçıvan bahçeyi sulamakta kadınlar fidanların çapalanmasında müstahdem... Akşama doğru Ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa, sertabib İbrahim Tali Bey ve Erkân-ı harplerden ibaret bir heyet Sivas'a gitmek üzere çiftliğe gelmişlerdir. Vali Reşit Paşa'da Sivas'tan berayı istikbal çiftliğe

haber göndermişse de karşılama töreni yapılacak bahanesiyle bir tezgaha gelmekkten çekinerek bir an evvel Vali Reşit Paşa'yı da yanına alarak Sivas'a hareket edilir.

Mustafa Kemal ve beraberindekiler Sivas'ta büyük sevgi gösterileri arasında karşılanır. Ardından da Kolordu Kumandanlığı'na gidilir ve huzuruna da Ali Galip'i çağırır. M.Kin ağır ithamları karşısında, Reşit Paşa'nın ifadesiyle "süt dökmüş kedi Ali Galip Bey'in o sıradaki vaziyeti yanında Arslan yavrusu sanılabılırdi" Mustafa Kemal sesini yükseltir, "Askerler dedi mert olur. Türk askeri ise; mertlerden mert ve pek civanmert olur..?" Nedir bu yaptığımız". diyerek fena halde paylar. Aynı gece Ali alip, gizli bir arzuhali olduğunu söyleyerek Mustafa Kemal'le görüşmeye gelir. O gece Mustafa Kemal'i söyledikleriyle inandırır ve Elazığ'a gitmesini sağlar⁵⁸.

Yine aynı gece Mustafa Kemal, Sivas Müdafası Hukuk Cemiyeti Başkanı Rasim Bey'le ve Sivaslı aydınlarla bir araya gelerek, yapılacak işleri ardından da Sivas'ta toplanacak genel kurul için zaman kaybetmeden işe koyulmalarını tavsiye eder⁵⁹.

Mustafa Kemal'in daha önce azledildiği haberlerinin ilgililere duyurulmasına yankı bulunca tepki olarak 28 Haziran'da Harbiye Nezaretine telgraf çeker. Azlin Meclis-i Vükela'nın tamamıyla iradesi dışında olduğunu, böyle korkunç düşüncelerin "gelecekte milletin ve yurdun selameti" bakımından büyük zararlar doğuracağını" bildirir⁶⁰. İkinci Ordu Müfettişi ve Kolordu ve Mülki amirlere çektiği telgrafta da; azli hususunda padişah'tan bir buyruk aldığı takdirde görevinden istifa edebileceğini ötesi halde tevdi edilen görevinin devam edeceğini bildirir⁶¹.

gelmiştir. Bilahare Sivas'a azimet ettiler." (Mahmut goloğlu, Erzurum Kongresi..., Ankara, 1968, Mehmet Önder, s.321.

58 Reşit Paşa'nın s.61

59 Ali galip bir askerdir. Erkân-ı Harp Miralaylığından emekliydi. Tansel, 24, Nutuk, 29.

60 Tansel, s.25;Gökbilgin, s.151; HTVD, Sayı:6, Belge 27.

61 Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul, 1978, s.105; Reşit Paşa'nın... 64.

Mustafa Kemal'in Sivas'tan hareket edeceği gün Harbiye Nazırı Şevket Turgut, Kolordulara gönderdiği başka bir şifreyle, her hususta Kolorduların yazışmalarını doğrudan nezaretle yapılacağını bildirir"⁶² Bundan amaç ise Ordu müfettişliklerini ve Mustafa Kemal'i sıkıştırarak İstanbul'a dönmesini temin etmektir.

Olup biten hadiseler karşısında heyecanlanan Mustafa Kemal Erzurum'a gitmek için 28 Haziran'da Ramazan Bayramı'nın ilk günü Erzurum'a hareket eder. Aynı gün yaklaşık 145 km.lik mesafede Suşehri'ne gelir. Burada bir müddet dinlenen Mustafa Kemal kendisini ziyarete gelen halka, İstanbul'un ve memleketin ahvalini anlatır, yurdu kurtarmak için silahlanmanın kaçınılmaz olduğunu tavsiye eder. ardından da Refahiye'ye uğrar ve geceyi orada geçirir.

İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'i adım adım izliyor, fırsat buldukça da sıkıştırmaya devam ediyordu. Bilindiği gibi Ali Kemal'in İçişleri Bakanlıından istifa etmesinden sonra, Nezarete vekaleten bakan Adliye Nazırı Vasfi Efendi'den alınan talimat doğrultusunda Mustafa Kemal'in azledildiğini tekrar duyurmak mecburiyeti hasıl olur. Çünkü azledildiği söylenen Mustafa Kemal makamında dururken azledildiğini duyuran makam istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun sırada Posta Telgraf Müdürlüğü bir kez daha Mustafa Kemal'e gelen resmi telgrafların kabul edilmemesini duyurur⁶³.

Şüphesiz bu çıkışın perde arkasında da İngiliz baskısı vardı. Paris Konferansı'nda da ümitler suya düşünce hükümet iyice bunalmıştı. Bu sırada General Milne, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Sivas ve Konya'da silahlı çeteler teşkil edilerek buralarda İtilaf devletlerinin çıkarlarına ters düşen faaliyetlerin yapıldığını bu işleri yapanların Mustafa Kemal ve Cemal

62 HTVD, 2 (Aralık 1952), Vesika:26.

63 Karay, s.142.

Paşaların olduğunu bunların derhal İstanbul'a çağrılmasının gerektiğini belirtir⁶⁴.

Haziran ayının son günü mevsimin yaz olmasına rağmen sert ve soğuk bir havada çok zor şartlarda yola devam edilir. Sıkıntılı bir yolculuktan sonra 1 Temmuz'da Erzincan'a ulaşır. Mustafa Kemal'in Erzincan'a geldiği gün 3.Kolordu Kumandanı Refet Bey, Posta Telgraf Müdürünün daha önce yayınladığı şifresine binaen, 15.Kolordu aracılığıyla Mustafa Kemal'e çektiği şifresinde Mustafa Kemal'in bu zor şartlar altında işi uzatmadan istifa etmesi gerektiğini İstanbul'a gitmeyecekse, Erzurum'da kalmasının daha iyi olacağını açıklar⁶⁵. Mustafa Kemal'in birkaç gün önce Sivas'ta Refet Bey'le görüşmesine rağmen, bu isteğinin kendisine söylenip söylenmediğini bilmiyoruz. Ama Refet Bey'in bu çıkışı herkesi çok şaşırtmış Mustafa Kemal ise kalben çok üzülmüştü. O halde bu çıkışı muhtemeldir ki, Refet Bey'in padişah taraftarı olmasına ve Amasya'daki tamimin esasları üzerine nükseden anlaşmazlıklardan ileri geliyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşları geceyi Erzincan'da geçirirler. 2 Temmuz'da da Mabeyn-i Hümayun Başkatibi Ali Fuat Türkgeldi imzalı bir şifre alır. Bu şifre, Samsun'dan-Erzurum'a uzanan yolda girişmiş olduğunuz faaliyetlerin İngilizleri ziyadesiyle rahatsız ettiğini, devletin bugünkü ahvaline rağmen her türlü fenalığın altından kalkabileceği, daha önceleri bu yüzden işi daha fazla uzatmadan iki aylık bir hava değişimine çıkmamız padişah tarafından irade buyurulmuştur denilecekti⁶⁶. Görüldüğü üzere

64 "Calthorpe bu yazının bir suretini 2 Temmuz'da Hariciye Nazırı Sefa Bey'e vererek şunları da ilave etti." Ekselansınıza 17 Haziran tarihli aynı mealde bir mektupla müracaat etmiştim, fakat bu mektubuma bir cevap verilmediği gibi muhteviyatı da tatbik mevkiine konmadı. 6. Dahilde haber alınan serkeşçe olayların vukûundan mütevellit tehlikeler hususunda öğrenilen malumatın vahimliği ve General Mustafa Kemal ile Cemal Paşaların kayıtsız şartsız ve müddetsiz olarak geri çağrılmalarının acil zarureti üzerine bir kere daha dikkatinizi çekmem vazifem icabıdır" (Jaeschke, s.134).

65 Karabekir, s.102.

66 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.I-II, Ankara, TTK Yay 1989, s.22.

padişah henüz Mustafa Kemal'e karşı düşmanca bir tavır göstermemiştir⁶⁷. Bundan maksat ise; artan baskılar karşısında bunalan İstanbul bununla bir nebze olsun rahatlamasıydı. Bilindiği üzere Mustafa Kemal bu isteği kabul etmemiştir.

2 Temmuz 1919'da akşama doğru Mamahatum'a (Tercan) gelindi. Burada kendisini ziyarete gelen Tercanlılara: "Padişah düşmanlar tarafından zincire çekilmiştir. Ayağımıza çarıkları geçirip silahlarımıza sarılarak bu durumdan kurtaracağız, yurdumuzu..." dedi⁶⁸.

Mustafa Kemal Tercan'da bulunduğu sırada Harbiye Nezaretinin 30 Haziran tarihli şifresini alır⁶⁹. Şifre henüz Harbiye Nazırı olan Mirlîva Ferit Paşa tarafından gönderilir. Ferit Paşa bu şifrede özetle Mustafa Kemal ile Damat Ferit Hükümeti arasındaki anlaşmazlığın sebeplerini bilmediği ama Padişahın kendisi hakkında iyi düşünceler beslediğini, kendisine her konuda güvenebileceğini, hava değişimine çıkması mecburiyetini anlatarak telgrafını "Ellerinizden öperim" diye bitirir.

Mustafa Kemal, Erzurum'a gelmeden önce, başlayan Kongre hazırlıkları aşağı yukarı tamamlanmış, Kongreye katılacak murahhaslar peyderpey Erzurum'a gelmeye başlamıştı.

Mustafa Kemal ve beraberindekiler 3 Temmuz 1919'da Tercan'dan Erzurum'a hareket ettiler. Beş günlük, yolculuğun ardından Erzurum'a gelindi. Erzurum'a gelen misafirler Ilıca mevkiinde başta Kâzım Karabekir olmak üzere kalabalık bir heyet tarafından karşılandı⁷⁰. Heyet burada bir müddet dinlendi ve durum değerlendirilmesi yapıldı. Yolculuk esnasındaki

67 Tansel, s.28.

68 Necdet, s.121.

69 Atatürk'ün Söylev.... s.22-23.

70 Mustafa Kemal ve beraberindekiler "başta Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi Münir (Akkaya) Şark Vilayetleri Müdafaa-ı Hukuk Millîye Cemiyeti Başkanı Hoca Raif ve Cemiyetin üyeleri Mazhar Müfit (Kansu) ve Erzurum'un ileri gelenleri Atatürk'ü Erzurum yakınlardaki Ilıca'da karşıladılar. " (Önder, s.147)

haberleşmeler Mustafa Kemal'i ziyadesiyle heyecanlandırmış. Hatta tutuklanabileceğini de ihtimalden düşünür. Kâzım Karabekir'in "Müfettişlikten hatta askerlikten çekilmenize teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatımın namına söz veriyorum. Size müfettiş olduğunuzdan daha ziyade hürmetkar bulunurum"⁷¹.sözleri kendisini çok rahatlatmış hep birlikte Erzurum'a hareket edilmişti. Karşılama merasimini Erzurum'da bulunan Mazhar Müfit şöyle tasvir eder. "Erzurum'un İstanbulkapısı muazzam bir kalabalıktan görünmez hale gelmişti. Bir bando ve ihtiram müfrezesi resm-i selami ifa etmek üzere vaziyet almıştı. Ve diyebilirim ki, inübalağasız Erzurum'un bütün halkı da Mustafa Kemal'i bir milli bir sır ve şuurun sezışleri içinde karşılamaya dökülmüşü"⁷².

Otomobille şehre varıldığında İstanbul Kapısı mevkiinde toplanan büyük kalabalık Paşa'yı büyük bir coşkuyla karşıladı. Arabasından inip askeri selamlayıp halka kısa bir konuşma yaptı. Ardından da görüşmelerine başladı.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı 19 Mayıs'tan itibaren devam eden kırkbeşgünlük yorucu yolculuk, çekilen zahmetler burada yerini ümitlere bırakmış, Milli Mücadele meşalesi Erzurum'da yakılmış oldu.

71 Karabekir, s.102, Tansel, s.29.

72 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, 3.bs. Ankara TTK Yay. 1988, s.27; Ayrıca bkz. Cevat Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum, Ankara, 1996, s.37 vd.